

Модерні болгарські терни парламентської демократії

Валерій Бебик,
доктор політичних наук

*Мілова М. І. На шляху до парламентської демократії:
болгарський варіант: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2005.
– 328 с.*

Балкани – яскрава і неповторна культурно-емоційна карма Європи, викиди згустків енергії якої спричиняли народження і падіння величких імперій, детонували культурно-освітні вибухи (на кшталт слов'янської писемності) і світових війн. Тисячолітня, трагічна і різнобарвна історія країн і народів цього фантастичного регіону, на жаль, ще й досі недостатньо досліджувалася політологами. Грунтовною і, на нашу думку, дуже вдалою спробою заповнити цю лакуну сучасної політології є праця М. Мілової „На шляху до парламентської демократії: болгарський варіант”.

Останні роки збагатили нас величезним досвідом соціально-політичних трансформацій, які відбуваються в країнах посткомуністичного простору. Кожна з них долає власний шлях державного будівництва – в рамках світових демократичних тенденцій.

Монографія М. Мілової присвячена малодослідженим в українській політологічній літературі процесам посткомуністичної трансформації Болгарії, яка є складовою політичних перетворень у Південно-Східній Європі і відображає регіональну специфіку та національні особливості цієї самобутньої балканської країни. У рецензованому дослідженні зроблено спробу змінити традиційне уявлення про Болгарію як „кращу ученицю в класі Брежнєва” (хоча ці тенденції проглядаються й нині у вигляді беззастережної орієнтації на США і ЄС; ментальність?), розкрити особливості сучасних політичних трансформацій у цій країні.

Структура монографії підкреслює логіку дослідження, а саме: стан комуністичного режиму напередодні краху, стартові можливості й процеси посткомуністичних перетворень, які характеризуються певною непослідовністю (аж до зворотності), але – поступовістю і досягненням позитивних результатів.

У першому розділі на широкому науковому і фактологічному матеріалі детально аналізуються характер і причини розвалу режиму Т. Живкова. На тлі загальновідомих висновків про Болгарію, в якій не було масового опору режимові, як не було й антитоталітарних виступів та організованої опозиції, автор доводить, що громадський протест еволюційно визрівав у свідомості громадян. Це проявлялося в появі багатьох суспільно-політичних організацій безпосередньо перед зміною режиму, які сприяли політизації суспільного простору Болгарії.

Заслуговує на увагу позиція автора в оцінці ролі Т. Живкова, яка, до речі, не в усьому збігається із загальноприйнятими стереотипами у вітчизняній та іноземній літературі. Зокрема, дослідниця доводить, що в Болгарії раніше, ніж в СРСР було зроблено спробу лібералізації економічного і політичного життя. Ініціатором багатьох реформ став сам комуністичний лідер країни. І те, що його дочку, вже за умов демократичних перетворень, обирали депутатом національного парламенту, тільки підтверджує, що суспільна свідомість (через психологічний феномен „перенесення”) оцінює діяльність Т. Живкова не так вже й негативно, як це здавалося декому на перших „революційних” етапах посткомуністичної історії Болгарії.

Падіння режиму Т. Живкова відбулося в результаті політичних дій „згори”, тобто дій політичної еліти, її „реформаторського крила”. Порівняно безболісна революція „згори” наклала відбиток на подальший розвиток подій, породила так званий „болгарський феномен”. Такий детальний аналіз попереднього режиму, з точки зору автора, необхідний, оскільки без розуміння змісту „спадщини” неможливо визначити стратегію перетворень. В окремих параграфах подано чимало (а може, й занадто?) історичного матеріалу, але без нього навряд чи можна було б розраховувати на об’єктивні висновки.

У другому розділі автор акцентує увагу на стартових особливостях болгарського переходу, який очолила пізньокмуністична політична еліта. Розглядаються причини відставання Болгарії у проведенні політичних та економічних реформ. Брак політично підготовленої нової еліти створив складні проблеми стосовно обрання стратегії та механізмів демократичного транзиту. Затятий і примітивний антикомунізм початкового етапу сприяв жорсткій поляризації сил та політичній нестабільності практично впродовж всього перехідного періоду. Процеси приватизації і реституції як головних інструментів переходу до ринку ґрунтовно змінили економічну і соціальну сфери та призвели до величезних „витрат”. Але вже сьогодні можна бачити успіхи, які дозволять Болгарії у найближчі роки стати частиною європейської спільноти, хоча цей процес не може бути безболісним.

Третій розділ монографії присвячено аналізу системи державних інститутів представницької та виконавчої гілок влади, які несуть головну

відповідальність за хід трансформації. Система президентського правління характеризується як „нейтральна” влада і становить значний інтерес в аспекті розбудови української державності та її політичної системи.

Суттєвим є висновок, що болгарський транзит у ліберальну демократію здійснюється державою, її владними структурами і віддзеркалює всі прикметні риси реформ „згори”. Суспільство знов опинилося в ролі того, хто „наздоганяє”, і має розвиватися в межах, визначених політикою держави. Іншими словами, держава не є виразником зрілих суспільних умов як у класичних політичних системах, а виступає „керівною силою”, що визначила основні напрями розвитку нових соціальних процесів.

У праці М. Мілової підкреслюється, що це не суто болгарське явище, а швидше прояв однієї із закономірностей посттоталітарного розвитку. Однак у Болгарії цей процес значно помітніший, і він може бути однією із загроз демократичним перетворенням. Вдалими, на нашу думку, є спроби порівняльного аналізу процесів формування системи нової влади з українським досвідом становлення і розвитку політичних структур та інститутів.

Політичні інститути вже сьогодні нормативно відповідають демократичним стандартам. Болгарія, як і інші постсоціалістичні країни, досить швидко пройшла етап демонтажу політичних інститутів попередньої системи. Однак другий етап демократизації (консолідація) пов'язаний з більшими труднощами, а саме з соціокультурною складовою трансформації. Хоча автор детально не розглядає трансформаційні процеси в політичній культурі й свідомості, однак підкреслює, що повільна трансформація свідомості і громадянського суспільства в цілому значно впливає на спосіб реального функціонування та взаємодії державно-владних інститутів і громадянського суспільства. Така різношвидкісна трансформація породжує невідповідність між нормативним та реальним функціонуванням політичної системи, що може загрожувати демократизації.

В останньому розділі монографії аналізуються проблеми становлення багатопартійності і політичної структуризації суспільства, без яких неможливий сучасний парламентаризм. Велика увага приділяється інституту виборів у становленні болгарської демократії. Докладно досліджено проблему біполярності, тобто партійного протистояння БСП – СДС, що, звичайно, мало і має негативні наслідки у здійсненні реформ. Окремо розглянуто проблему „політичного центру”, яка, з погляду автора, має глибокі історичні корені та нове політичне майбутнє в особі нових сил – РПС, НРСД та ін. Ці висновки підтверджуються останніми парламентськими виборами, що відбулися 25 червня 2005 року, попередній аналіз яких дає дослідниця.

На основі систематизації дослідницького матеріалу автор розглядає болгарські демократичні перетворення на тлі впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Вона доводить, що роль зовнішніх чинників була значною як на етапі розвалу політичного режиму часів Т. Живкова і початку перетворень, так і нині, коли Болгарія прямує до ЄС. Але „болгарський феномен” свідчить також, що роль зовнішнього чинника у нав'язуванні **конкретних інститутів** була все ж не такою вже й визначальною. Болгарська еліта досить прагматично поставилася до цього процесу, відновлюючи і зберігаючи національні традиції та демократичний досвід. На цьому шляху було досягнуто чимало успіхів, але й ще більше зроблено помилок. Еліта і суспільство обрали тяжкий шлях до демократії, і вивчення їх досвіду заслуговує на увагу.

Що стосується імплантації в болгарську політичну систему західних політичних інститутів, то автор аргументовано доводить, що вони не завжди можуть бути ефективними у функціонуванні суспільної системи тієї чи іншої країни. Процес адаптації нових структур і „правил гри” до політичної практики окремих країн є достатньо складною проблемою посткомуністичного розвитку, яка потребує теоретичного осмислення і практичного вирішення.

Проблема зовнішнього впливу є не менш актуальною і для України. І засвоєння деяких болгарських уроків в період реалізації політичної реформи в Україні, на думку дослідниці, може бути корисним для вітчизняної політичної практики.

Порівнюючи болгарські політичні процеси з українськими, автор наполягає на їх тотожності, які, проте, мають свої історичні та національно-культурні відмінності. Звертається увага на те, що, незважаючи на постійну зовнішню залежність, турецьке панування, російський та радянський вплив, болгари зберегли свою національну ідентичність, державність, культуру і визначили стратегію демократичного розвитку.

Автор доводить, що дослідження процесу та результатів політичної трансформації в країнах Східної Європи відкриває значні перспективи для української політичної науки. Звернення до відпрацьованих у політичній практиці аналогів у поєднанні з пошуком нових інституціональних механізмів дозволить вирішити низку теоретичних і практичних завдань, пов'язаних з підвищенням ефективності політичних інститутів та забезпеченням стабільності українського суспільства, що є нині вкрай необхідним.

Водночас, на нашу думку, варто було б розширити історичний екскурс щодо пошуку і становлення адекватної політичній культурі і ментальності болгарського суспільства моделі виборчої системи.

Безперечно, унікальним є повернення до влади через парламентську демократію нащадка царської династії, що також, як ми вважаємо, варто

дослідити окремо і більш детально. Але залишимо це як побажання для подальших наукових досліджень.

Сьогодні ж зазначимо, що монографія М. Мілової є серйозною спробою „відкрити” сучасну Болгарію українському читачеві і дає можливість ознайомитися з досвідом формування парламентської моделі правління, що важливо і для сучасної України. На наше переконання, книга може бути корисною не тільки політологам-дослідникам і дипломатам, але й аспірантам та студентам, які прагнуть відшукати для України і для себе гідне місце у світі, що глобалізується.